

Discurso de Helena González Fernández

Medalla Consello da Cultura Galega 2022

Presidenta, autoridades, amigas,

Dolores Vilavedra, que alancas onda min desde o principio dos tempos, e Xoán González-Millán, aló onde esteas: hai trinta anos saíu o primeiro número do *Anuario de Estudos Literarios Galegos*. E por aí comezou todo.

De Barcelona a Compostela veño para recibir e agradecer a honra que me fai o Consello da Cultura Galega coa entrega dunha medalla moi prezada. Prezada porque é maquiá escollida e porque a outorga unha institución que sacha e arrenda na cultura galega como agra aberta.

Recíboa como unha máis da tribo galega ciscada polo mundo adiante, e como honra que lle facedes ao equipo de Estudos Galegos e Portugueses da Universitat de Barcelona, e a cantas persoas desde aí fixeron súa a cultura e a lingua galegas. Basilio Losada, o noso querido Basilio, cando soubo a nova, telefonou deseguida para compartir a súa alegría. Volveu chamar hoxe. Son dúas das chamadas máis emocionantes que recibín nos últimos tempos. Pronunciou unhas palabras que repito e fago miñas: “Este é un recoñecemento a tanto labor que levamos feito, desde hai anos. Benvido sexa”.

Algo levamos feito, si, desde a Universitat de Barcelona, co apoio do Lectorado de Galego. Cursos para alumnado universitario e cursos abertos de lingua galega, o proxecto Galauda para ensinar cultura galega na educación secundaria de Cataluña, o Canal Estudos Galegos en Vieiros, o congreso da Asociación Internacional de Estudos Galegos de 2003, o Taller de Tradución do galego e o portugués ao catalán, o ciclo “No només Rosalía de Castro” de conferencias e seminarios, a revista científica *Abriu. Estudos de Textualidade do Brasil, Galicia e Portugal*, a colección de plaquettes de tradución Letras Galegas.... E aínda, hai agora vinte anos, fomos precursoras das Letras Galegas de Florencio Delgado Gurriarán: na Galería Sargadelos fixemos as primeiras xornadas de estudo e lectura pública; a universidade acollía así a proposta de Anxo Baranga, a quen un libro lle presentou un veciño seu de Córghomo que non coñecía porque estaba no exilio. Agora que o penso, Chus Lama, visto o éxito, haberá que ir pensando en pular por algunha escritora para vindeiras Letras Galegas, paréceche? Claro que sería ben que a Academia non nos fixese agardar vinte anos.

Diría que os labores e os días nos centros de estudos galegos ciscados polo mundo han ser máis ou menos por un igual. Se cadra en Barcelona algo máis intensos, porque houbo un tempo en que eramos unha tropa. Desde 1994 pasamos doce lectoras, aínda que tivemos tamén algunhas baixas dolorosas. Non son poucos os atrancos que afectan ás universidades rexidas polos *rankings*: a sospeitosa desvalorización das humanidades, a precarización laboral e un aumento preocupante das enfermidades crónicas entre o persoal investigador nos comezos da súa carreira académica. Sabían vostedes que enferman máis elas ca eles? Nesta travesía, onde houbo de todo, contamos coa mellor capitana: Elena Losada coidou de nós e dos estudos de galego e de portugués con xenerosidade extrema, intelixencia estratéxica e a súa sabia retranca.

.....

Discurso

Ao pouco de chegar a Barcelona tiven a oportunidade de entrar en contacto co Centre Dona i Literatura, dirixido por Marta Segarra, a investigadora máis completa que coñezo. Canda especialistas en literaturas diversas, filosofía e historia bebín con sede as teorías de xénero e sexualidade e aí mudou a miña idea dos estudos galegos. Tiven, digamos, un momento Otero Pedrayo, un momento “arredor de *nosoutras*”. Coa teoría feminista como ferramenta e unha chea de interrogantes apreciei a inxente capacidade para abrir espazos e promover voces que tivo o feminismo galego e a vizosa influencia que soubo ter no seu contexto. Non se equivoquen: Galicia non é un paraíso feminista... aínda! Pero había un traballo feito polas redes feministas que non se apreciaba. De aí saíu non só unha tese, senón o meu camiño investigador.

Aprendín tamén o poder da teoría e da paixón nos asuntos exteriores. Cóntolles: unha escritora francesa, Hélène Cixous, le a obra dunha brasileira, Clarice Lispector. Cixous escribe un comentario arrebatador sobre Lispector e convértea nunha autora popular nos círculos feministas; andando o tempo, non demasiado, convértese en clásica das letras brasileiras e icona internacional. Hai alguén por aí que queira facer de Cixous cunha escritora galega?

Aquel centro medrou e agora chámase ADHUC-Centre de Recerca Teoria, Gènere, Sexualitat e teño a sorte de ser a súa directora. ADHUC é un nome paradoxal pero a responsabilidade da directora é clara: termar dun espazo onde as investigadoras e os coñecementos transiten sen cancelas, resolver as ríxidas burocracias e acoller estadias de investigadoras.

En ADHUC a investigación sobre literatura e cultura galegas transita entre iguais, sen complexo de periferia. Por iso Xohana Torres e Ana Romani, entre outras, forman parte da praza común, como Maria-Mercè Marçal. Por certo, que Marçal “escribiu” en galego, pero agora non é o momento.... Marçal le a obra de Rosalía de Castro e róballe un verso: “Si o mar tivera varandas”. Non ten mal. Roubar un verso dun poema para outro non é delito cando se fai en homenaxe. Colle aquel verso e opera a maxia: o pranto da viúva de vivo convértese nun canto aos ardeos do desexo e o amor lésbico. Traduzo o comezo:

Se o mar tivera varandas
e marcos a volta do ceo
había saber onde procurarte
e non había de ir, non.

E leo do orixinal en catalán:

Si el mar tingués baranes
I el tomb del cel mollons
prou sabria on cercar-te
mes no hi vindria, no. (Marçal, 1991: 51)

Quen é esta –eu– que recibe honra e aínda pedicha, como se verá? Son o que Pierre Bourdieu (2004: 82), Didier Eribon (2009: 60) e Martine Leibovici (2013) denominan *tránsfuga*. Galega en Cataluña e catalá en Galicia. Un cu de mal asento cun pé fóra e outro dentro. Ou como di a teoría francesa, a persoa que pasa dunha comunidade a outra e conserva unha marca de diferenza, non se asimila, queda no entre-deux (no entredous).

Quen soubo verlle o potencial a esta posición intermedia é María Xosé Agra, filósofa feminista moi recoñecida fóra e aquí pouco lida. Debémolle a publicación por xunto da súa obra ciscada en libros e revistas. Agra, que se cadra é costureira na intimide, dispuxo a tea e os fíos precisos

Discurso

para que o Consello crease a hemeroteca dixital *A Saia. Publicacións periódicas feministas e LGTBIQ+* e a coeditase con ADHUC. Desde 2014, con Mariám Marinho, documentalista imprescindible do movemento feminista e LGTBIQ+, levamos dezaoto cabeceiras publicadas, e aínda as que faltan...

Imos cos desafíos.

Unha película de Margarita Ledo, *A cicatriz branca* (2012), levoume a pensar que a emigración é un trauma constitutivo da sociedade galega. Dixo Xavier Queipo (en *Dopico* 2014) que na actualidade a emigración non é tan traumática grazas aos medios de transporte e comunicación. Por iso á actual chámalle hemigración, e con iso non denega nin as tristuras nin a saudade. Se a emigración xa non é o que era, a proxección dos estudos galegos no exterior tamén precisa remuda. Coido que non se pode seguir só co modelo cultural onde os lectorados asumen por completo o labor de “embaixadas culturais”, esquecendo o que teñen de universitarias.

Suxiro que non nos conformemos só coa divulgación da cultura nin só coa oficina de información turística para a difusión da cultura galega. Precisamos cultura galega viva no tecido da cidade para interesar nos estudos que ofrecen os lectorados universitarios. Non deixo de pensar en como o manga transformou a unha xeración que o quere saber todo do Xapón.

Ben sei que non hai receita única, pero os lectorados deberían ser puntos preferentes para acompañar con máis cultura nos lugares de costume dos locais. O recente ano xacobeo veu cun orzamento xeneroso que se afirmaba na fórmula do poder brando cultural. É lexítimo ter como obxectivo o fomento turístico, aínda que se é masivo resulta pouco sostible. En Barcelona esa é unha crítica recorrente. O xacobeo enfocado só ao turismo masivo non alimenta a industria cultural galega e teima na imaxe exótica e alleada de Galicia. Do feminismo aprendemos o valor do singular, tamén os perigos da estratexia de todo pola visibilidade. Debería ser unha prioridade promover a industria cultural galega no exterior, en cada lugar, conforme os intereses de cada cidade. Os lectorados poden acompañar pero non facer ese labor. Penso tamén que habería que reforzar eses núcleos universitarios, que complementan e poñen en valor o coñecemento novo que se crea nas universidades galegas. A investigación que facemos no exterior, con recursos e financiamento do exterior é para a cultura galega. É cómpre mellorar as condicións do valioso capital humano que se envía aos lectorados. Apoiar as persoas. Ata agora só pensamos na figura do lector, na docencia e na difusión. Hai aínda outras posibilidades por explorar que pasan por apoiar a investigación arriscada nos estudos galegos. Con tanto entusiasmo como discreción, a Fundación Privada MIR-PUIG apoia novas investigadoras posdoutorais de ADHUC. Cre no proxecto e nas persoas, e na creación de coñecemento. Esa é unha fórmula que nos cómpre analizar porque temos unha responsabilidade coa xente que formamos. Sei que os asuntos exteriores non se rexen con política de twitter nin a paixón dunha proclama. Queren vagar e asemblea.

Ben, mellor calo, non sexa que alguén tome o de tráfuga pola lectura popular de traidora e me retiren a medalla agora que xa estou rematando o discurso.

Non é privilexio cativo ter por profesión a paixón polo estudo, mais este é un tránsito que se fai en compañía. Peneiro entre tantas investigadoras que cumpriría mencionar, de Varsovia a Cork, de Bos Aires a Santa Bárbara, de Francia ao Brasil e Nova Zelandia, que fan traballo valioso pola cultura galega no exterior ou ofrecen apoio cómplice. Peneiro e digo que esta honra tamén é de Elena Losada, Marta Segarra e María Xesús Lama, cómplices imprescindibles na encrucillada dos estudos galegos cos de xénero e a sexualidade.

Discurso

E vai dedicada, claro, á tribo de Comesaña, unha parroquia que empeza onde remata o casco urbano de Vigo. Vai para Elena e Mucha, fillas do Paxuriño, e para Jaime, neto da Maturranca. É dicir, vai para o meu pai, a miña madriña e a miña nai.

Barcelona/Compostela, 25 febreiro 2022